CONȘTIINȚA ETNICĂ IDENTITARĂ. SUPRAVIEȚUIREA PRIN CUVÂNT ÎN VOLUMUL *TROTINETA LUI EDI* DE BEDROS HORASANGIAN

Maria EPATOV
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *In our paper we will focus on one of the less approached aspects of literary criticism, that of the Armenian ethnic identity. We aim at identifying aspects of the ethnic components and analyzing how the Armenian ethnic consciousness influences the way Bedros Horasangian writes. Is his ethnicity relevant? And if so, are there direct marks or does the idea of belonging to an ethnic minority manifest itself vaguely? Moreover, for whom does Bedros Horasangian write? For Armenians, for Romanians, or is it a unitary discourse, addressable to anyone and anytime, given that the message of his texts aims at the depths of human nature? Here are just a few questions that we will strive to find an answer to in our analysis.*

Keywors*: Bedros Horasangian, Trotineta lui Edi, identitate etnică armenească, responsabilitate istorică, mărci identitare.*

Bedros Horasangian, scriitor român de origine armeană contemporan, își găsește cu ușurință locul în spațiul literar, în ciuda debutului relativ târziu. Începe prin a scrie cronici muzicale și literare, de cele mai multe ori sub pseudonim (Florian Baiculescu, Cristina Manole), apoi publică proze în revistele *Steaua*, *Vatra*, *Tribuna*, dar debutul său oficial are loc în 1984, odată cu câștigarea concursului organizat de Editura Albatros, unde apare primul său volum de proză scurtă – *Curcubeul de la miezul nopții* – care va fi premiat de Uniunea Scriitorilor. În același an mai publică un volum de proză scurtă – *Închiderea ediției*. Urmează *Parcul Ioanid* (1986), un volum de povestiri, apoi primul romanul *Sala de așteptare*, în 1987, din nou premiat de Uniunea Scriitorilor. În 1989 i se publică un volum de proză scurtă – *Portocala de adio* – și un roman – *În larg*, urmate de *Misteriosul om în negru sau Ora melomanului. Roman în foarte multe părți* (1992), volumul de povestiri *Enciclopedia armenilor* (1994), *Bonjour, popor!* (1995) – o serie de articole publicate de-a lungul timpului, adunate acum în volum, romanul *Zăpada mieilor* (1996), volumul de poezii *Integrarea europeană* (1997), romanul *Obsesia-Cine l-a ucis pe Olof Palme* (2002), colecția de 13 povestiri *Miss Perfumado și alte femei* (2009) și *Trotineta lui Edi* (2020), o reeditare a volumului *Enciclopedia armenilor*.

Cel mai ofertant volum din punct de vedere al analizei identitare etnice este *Trotineta lui Edi* (2020), subintitulat *Proze și povestiri dintr-o enciclopedie a armenilor*, fiind, de fapt, o reeditare a volumului *Enciclopedia armenilor*, publicat în 1994. Cartea se constituie ca o monografie spirituală alcătuită din felii de viață, având în centru armeni de pretutindeni, a căror unică dorință este să-și păstreze identitatea, visând la o Armenie recreată din amintiri și iluzii. Cele 30 de povestiri ale volumului *Trotineta lui Edi* creează o hartă geografică spirituală, purtându-l pe cititor prin toate colțurile lumii, pentru că „Armenii au rude peste tot. Și acolo unde nu au, tot se găsește măcar unul pe care să-l cunoască” [Horasangian, 2020: 29]. Ucraina, America, Liban, Irak, Serbia, Iran, Grecia, Bulgaria, Germania, Georgia, Franța, România, toate sunt spații care i-au primit pe armeni după *Medz Yeghern* (Marele Rău) din 1915, care a dus la dislocarea a milioane de armeni, dintre care prea puțini au supraviețuit, cei mai mulți găsindu-și sfârșitul în deșertul sirian. Poveștile armenilor din *Trotineta lui Edi* sunt exemple de supraviețuire, nu se înscriu într-o retorică victimizantă, dimpotrivă, sunt o dovadă a faptului că, în ciuda Istoriei potrivnice și adesea nemiloase, armenii au reușit să găsească o cale de a ieși învingători. De data aceasta, victoria nu mai aparține lui Goliat, ci micilor Davizi care s-au strecurat prin sita destinului și au supraviețuit.

Volumul *Trotineta lui Edi* beneficiază de două prefețe, una în limba franceză, semnată de Raymond H. Kevorkian, și una în limba română, al cărei autor este Sorin Antohi. Punctul comun

al celor două elemente paratextuale este viziunea asupra scriitorului Bedros Horasangian ca păstrător al memoriei, ca *memorian, activist al memoriei*, în cuvintele lui Sorin Antohi. Ambii autori converg în a nuanța faptul că unul dintre reperele textelor lui Horasangian este raportul cu Istoria, care, de cele mai multe ori, nu coincide cu memoria, de aceea este rolul scriitorului să readucă în prim-plan frânturi de memorie, pentru a reconsidera Istoria.

Opțiunea pentru fluxul conștiinței ca formulă narativă este justificată de nevoia scriitorului de a scoate din faldurile Istoriei acele felii de existență cu ajutorul cărora ar putea recrea o hartă spirituală a Armeniei pierdute. Să fie oare fluxul conștiinței determinat și de haosul, absurdul Istoriei, care i-a aruncat pe armeni în cele patru zări? Armenia la care visează armenii din diaspora a devenit un teritoriu discontinuu, manevrat, manipulat de marii decidenți ai Istoriei. Poate că fluxul conștiinței care caracterizează discursului narativ al lui Horasangian încearcă să facă ordine, să ofere un spațiu continuu, măcar spiritual, celor care și-au pierdut teritoriile, devenind străini în propria țară, nu doar în cea de adopție. Drama dezrădăcinării este accentuată de nostalgia originilor, care duce, involuntar, la crearea unui spațiu iluzoriu, *Mayr Hairenig*, acea țară mamă care nu mai există demult decât în sufletele armenilor veșnic rătăcitori.

În centrul fiecărei povestiri din volumul *Trotineta lui Edi* se află imaginea unui armean care-și poartă destinul, fie sub nume armenesc, fie deja asimilat în majoritate. Am detaliat deja, în paginile precedente, raportul dintre nume și aculturație; și în volumul de față ne vom întâlni cu armeni care au fost nevoiți să accepte asimilarea onomastică pentru a supraviețui. Ceea ce îi leagă pe armenii din volum este dorința de a păstra vie memoria culturală, identitatea armenească, în ciuda celor două mari nenoociri abătute asupra lor în secolul al XX-lea: genocidul din 1915, vocal și sângeros, și sovietizarea, mult mai tăcută și mai perfidă. Opțiunea scriitorului de a scrie în limba română este justificată încă din primele povestiri: „iar armenește dacă spun, nu pricepe nimic cel care citește ce scriu eu acum în românește" [Horasangian, 2020: 30]. Pentru cine scrie Bedros Horasangian? Pentru toți cei care ar vrea să cunoască Istoria armenilor, dar nu din cărțile de istorie, ci din feliile de viață suprinse în volum. Istoria studiată la nivel academic poate fi mistificată sau cel puțin influențată de cei care își asumă victoria; istoria adevărată, cea a vieților oamenilor, se poate cunoaște prin experiență directă sau mijlocită de spațiul literaturii. De altfel, cunoașterea academică este ironizată de scriitor: „Chestia cu toleranța și multiculturalismul e așa, subiect dezbătut prin universități. De unde ies oameni care nu prea pricep nimic din ce se întâmplă în lumea reală" [Horasangian, 2020: 29]. Prin urmare, intenția scriitorului devine clară: volumul său va reflecta tocmai viața reală, și nu varianta oficială a Istoriei, tocmai pentru a împiedica uitarea: „Uităm, ne facem că plouă, am și uitat ce a fost pe atunci. Cei tineri nici nu știu. Nu le pasă" [Horasangian, 2020: 31]. Arheologia sufletească e apanajul celor bătrâni, care trebuie să le transmită tinerilor binecuvântarea memoriei – acesta este rostul volumului. Selecția textelor pe care le vom analiza ține cont de dorința de a evidenția diferitele fațete care alcătuiesc identitatea armenească. Ne-am oprit asupra unor povestiri care portretizează armeni din toate colțurile lumii, tocmai pentru a sublinia ceea ce-i leagă, ce-i face să rămână armeni, dincolo de granițe sau repere istorice. Parafrazând titlul unui articol al Monicăi Spiridon, vom căuta să ilustrăm cum poți să (mai) fii armean, rătăcitor prin filele Istoriei.

Un cimitir de vânzare, undeva, la gurile Dunării este povestea reconstituirii imaginii unei țări pierdute din amintiri, a unei identități care trebuie să-și reconfigureze statutul, dar care continuă să viseze că paradisul pierdut ar putea fi regăsit. Naratorul, în ipostraza de martor, povestește despre prietenul său refugiat la București, Arșag, al cărui tată, a fost nevoit să fugă din Erzurum pentru a-și salva viața, „o localitate insignifiantă pierdută undeva pe harta Asiei Mici, ca atâtea și atâtea altele înscrise pe hărțile lumii pentru fiecare om un colț de geografie devine un univers întreg când intră în funcțiune complexul angrenaj al amintirilor, documentelor și al memoriei" [Horasangian, 2020: 81]. Mecanismul selecției personale acționează asupra geografiei; atunci când este afectată personal, ființa umană ajunge să resimtă corporal geografia, granițele sufletești prevalând asupra celor fizice. Un mic orășel din Asia Mică devine epicentrul aspirațiilor tatălui lui Arșag, prietenul naratorului: „gândul răsucit către strămoși și nostalgia patriei pierdute, pe

care n-o poți găsi niciodată, ea supraviețuiește doar în sufletul tău" [Horasangian, 2020: 81]. Drama comunității sale este una dintre greșelile Istoriei, care nu ar fi trebuit să se întâmple, „începând cu aprilie 1915 și neîncheindu-se nici astăzi, au pierit câteva milioane de oameni nevinovați, alții au luat calea pribegiei, a exilului" [Horasangian, 2020: 82] și nu e una încheiată odată cu moartea a unui milion și jumătate de oameni nevinovați; urmașii lor continuă să perpetueze drama dezrădăcinării, visând la o patrie pe care nu au cunoscut-o niciodată, dar pe care s-au născut visând-o: „există și astfel de oameni, se atașează de lucruri și locuri pe care nu le-au văzut niciodată" [Horasangian, 2020: 82]. Visul lor este cel care păstrează vie speranța supraviețuirii, a rămânerii în Istorie. Arșag, cel încercat de viață, nu se poate abține de la a reflecta asupra relativității existenței: „oare peste o mie, două mii sau cinci mii de ani se va vorbi despre armeni precum despre maya, etrusci sau Atlantida cu admirație, respect și doar atât, chiar așa ușot poate ieși un popor din istorie?" [Horasangian, 2020: 83]. Dar ce (mai) înseamnă să rămâi în istorie? Păstrarea granițele fizice? Sau conservarea unor granițe spirituale care definesc identitatea etnică? Armenii sunt dovada vie că granițele spirituale sunt mai puternice, ba chiar indestructibile.

Unul dintre cele mai interesante texte din punctul de vedere al analizei identității etnice este *Moștenirea lui Tito* în care Bedros Horasangian dezbate problema dezrădăcinării, care a afectat atâtea comunități etnice pe care Istoria ar prefera să le uite. Cazul Iugoslaviei rămâne reprezentativ, mai ales că ceea ce s-a întâmplat la sfârșitul secolului al XX-lea e o imagine în oglindă a ceea ce au suferit armenii încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, culminând cu genocidul din 1915. Epurarea etnică nu e o invenție recentă, ea a existat mereu, ferită de ochii pudici ai opiniei publice: „sunt tragedii ale popoarelor petrecute cu sute de ani în urmă sau doar zeci, cum s-a întâmplat cu milioane de armeni măcelăriți de turci, printr-o, se putea altfel, bună organizare nemțească" [Horasangian, 2020: 269], „atîția uitați ai istoriei, de la kurzi și armeni, palestinieni și tamili, somalezi sau kenieni, acum au ajuns și sârbii oaia neagră a comunității internaționale" [Horasangian, 2020: 271]. Povestea Șușei este una a migrației și a globalizării forțate: „mama a fost armeancă, tata este din Muntenegru" [Horasangian, 2020: 280], dar „a crescut cu bunica Zaruhi, ea știa mai bine turcește decât armenește, mai aveau ceva neamuri la Skopje și o soră la Atena, bătrână rău, bunica știa și grecește și arăbește" [Horasangian, 2020: 281]. Un veritabil conglomerat lingvistic, determinat de fatalitatea Istoriei care a generat dislocarea a milioane de oameni care au fost nevoiți să învețe să se adapteze noilor realități, limba fiind primul pas în acest proces. Viziunea de ansamblu este cea care salvează discursul lui Horasangian de la patetism; atâta vreme cât scriitorul aduce la lumină și alte greșeli ale Istoriei, el se îndepărtează de la o perspectivă victimizantă și devine un simbol al nedreptăților care capătă, astfel, voce și se sustrage uitării. Minoritățile etnice maghiare din Voivodina, Transilvania, Slovacia se simt nedreptățite; turcii emigrați în Germania își reconstruiesc o identitate care combină etnia turcească cu noua lor condiție, creând o identitate hibridă: „*noi în Germania suntem străini, iar în Turcia nu suntem acasă*, declară cei 1,5 milioane de turci din Germania" [Horasangian, 2020: 282]. În mod ironic, scriitorul cuantifică numărul turcilor emigrați în Germania, același cu numărul armenilor siliți „să emigreze" în deșertul sirian, dar care niciodată nu au mai ajuns la destinație. Urmașii puținilor supraviețuitori ai genocidului s-au răspândit pe tot globul, fiindu-le parcă teamă să se mai stabilească toți, împreună, într-un singur loc: „Șușa are niște neamuri pe unde nu te aștepți, cu tata se vede din ce în ce mai rar, nu au ce să-și spună, dar rudele din Marsilia, Paris, Bruxelles, Alep, Cairo, Bagdad, cele din Milano și Amsterdam și Londra, rudele rudelor trăiesc la Montevideo și Los Angeles, prin de fel de legături de sânge, ca și la Constantinopol, Sofia, Montreal, Sidney, Moscova, Erevan, București, Varna, Odesa, Stuttgart și Köln" [Horasangian, 2020: 284]. Familia Șușei e, la nivel simbolic, o hartă spirituală a supraviețuirii. Dincolo de drama dezrădăcinării, e o poveste a speranței de a dăinui, fie și în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii; armenii se înrădăcinează simbolic prin păstrarea identității lor etnice, indiferent de spațiul în care se află, ei trăiesc într-un spațiu spiritual al unei Armenii demult visate, dar niciodată înfăptuite.

În *Bazarul din Beirut* scriitorul realizează o paralelă interesantă între condiția de armean și cea de evreu; ceea ce leagă cele două comunități etnice este permanenta rătăcire geografică,

niciodată dublată de una identitară. Indiferent de locul unde s-ar stabili, atât evreii, cât și armenii își păstrează intactă identitatea. E datoria spirituală moștenită de la atâția morți nevinovați, căci „într-o enciclopedie a celor morți și a celor vii au loc cu toții" [Horasangian, 2020: 335], memoria rămânând întotdeauna vie, păstrând triști, dureri acumulate de veacuri. Ceea ce îi deosebește, însă, este condiția materială; evreii s-au descurcat un pic mai bine în plan economic: „păi fără covoare și niscaiva galbeni cum să trăiască amărâții de armeni? au lăsat case și familii prin tot locul pe unde s-au refugiat, cine să mai facă pe artistul dacă ei trebuiau să trăiască, cine să-i înțeleagă și pe ei dacă n-au nici petrol, nici Zidul Plângerii sau bănci elvețiene?" [Horasangian, 2020: 327].

Umorul scriitorului destinde încărcătura dramatică a textului, tratând în cheie ludică imaginea stereotipică a armenilor: „În Insulele Tonga există o veche și mândră comunitate de armeni, prezența lor în arhipelag a fost confirmată de însuși marele istoric european Nicolae Iorga" [Horasangian, 2020: 317], criteriul fiind nasul mare, devenit un monopol al fizionomiei armenilor. Numele lui Nicolae Iorga este invocat ironic, ca o certificare a dovezilor incontestabile ale atestării originii armenești a locuitorilor din îndepărtata Insulă Tonga, semn că armenii s-au răspândit în cele mai neașteptate locuri. Dând dovadă de finețe artistică, scriitorul înțelege că e nevoie să contrabalanseze seriozitatea chestiunilor tratate în volum, prin introducerea unor episoade ludico-ironice care sporesc farmecul textului și îl salvează pe scriitor de o alură mult prea serioasă și dramatică.

Concluzii

În volumul *Trotineta lui Edi*, locul central al fiecărei proze este ocupat de un armean. Ceea ce impresionează în volum este tonul povestirilor; nu e un discurs despre victime care-și deplâng soarta, deși ar avea tot dreptul să o facă, ci este unul care ilustrează supraviețuirea, în toate formele sale, ca o victorie în fața Istoriei neiertătoare. De fapt, întregul volum are drept personaj central figura armeanului rătăcitor care, în ciuda vicisitudinilor sorții, a reușit să-și mențină intactă identitatea în California, România, Irak, Georgia sau oriunde altundeva. Trotineta lui Edi reușește, de-a lungul celor 30 de povestiri, să schițeze un portret colectiv al armenilor, deloc idilizat, ba chiar, pe alocuri, tratat în cheie ludică, semn că autoironia nu-i e străină scriitorului. Partea interesantă a discursului creat de Bedros Horasangian este faptul că Istoria armenilor de pretutindeni este, la scară mică, Istoria umanității. Periplul prin spațiile generoase ale lumii, din California până la Teheran, din România până în Armenia sau Georgia, creează conturul hărții unei umanități care încearcă să-și repoziționeze identitatea într-un secol mult prea încercat. Ceea ce unește personajele acestui volum sunt emoțiile, trăirile, spaimele, neliniștile, dorințele oricărei ființe umane, indiferent de identitatea lor etnică. Volumul devine o lecție de Istorie a ultimilor o sută de ani, nefiltrate de politică sau interese economice; e o Istorie trăită, nu planificată, o Istorie vie.

Bibliografie :

HOLBAN, Ioan, 1987, *Profiluri epice contemporane*, Editura Cartea Românească, București.
HORASANGIAN, Bedros, 2020, *Trotineta lui Edi*, Editura Meteor, București.
MANOLESCU, Nicolae , 2001, *Literatura română postbelică*, vol. II, Editura Aula, Brașov.
MAREȘ, Radu ,2014, *Bedros Horasangian – Enciclopedia armenilor* în „Observator cultural", nr. 753 din 19.12.2014, accesibil la https://www.observatorcultural.ro/articol/bedros-petru/, consultat în 23.02.2021.
SIMION, Eugen, 1989, *Scriitori români de azi IV*, Editura Cartea Românească, București.